

УДК 343.1

Власова Ганна Петрівна,
*доктор юридичних наук, доцент,
 завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики
 Національної академії прокуратури України*

СПВІДНОШЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ФОРМ

В статті розглядаються деякі аспекти співвідношення понять кримінальних процесуальних проваджень та диференціації кримінальних процесуальних форм та запропонована класифікація спрощених форм кримінального судочинства. Акцентується увага на тому, що із прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України кримінальна процесуальна форма набула таких нових рис, які якісно та по-іншому характеризують процедуру кримінальної процесуальної діяльності. Наводиться авторське формулювання поняття диференціації кримінальної процесуальної форми. Автор приходить до висновку, що в науці кримінального процесу не існує чіткої концепції стосовно диференціації кримінальної процесуальної форми.

Ключові слова: кримінальний процес, юридичний процес, процесуальна форма, провадження, диференціація.

Постановка проблеми. Розглядаючи поняття «кримінальний процес», його місце і роль у системі суспільних відносин, необхідно акцентувати увагу на концепції широкого розуміння юридичного процесу, проблема якого існує не одне десятиріччя. Вона характеризується і непримиренністю позицій науковців, відсутністю в них спільного знаменника. Відмова від концепції загального юридичного процесу, від розроблення його проблем, а також фактично ігнорування уже проведених досліджень у загальнотеоретичному і галузевих аспектах не можуть збагатити правову науку, гальмують її розвиток [2, с. 12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку системи процесуальних проваджень та диференціації кримінальної процесуальної форми тривалий час досліджувалася відомими вченими, які займалися як загальними проблемами теорії права, так і реалізацією цих категорій у кримінальному судочинстві. Різними формами кримінальних процесуальних проваджень приділялась належна увага ще в працях дореволюційних процесуалістів та теоретиків права таких як: С. І. Вікторського, С. І. Духовського, А. Ф. Коні, В. А. Случевського, І. Я. Фойницького. У теорії кримінального процесу ретельно досліджувалася проблема ефективності кримінальної процесуальної форми. У межах вирішення цієї проблеми вивчалася можливість диференціації кримінального процесу у працях Ю. М. Грошевого, В. Г. Даєва, В. С. Зеленецького, Ц. М. Каз, В. М. Савицького, М. С. Строговича, Д. В. Філіна, Ю. К. Якимовича та інших учених.

Однак поняття «диференціація» кримінальної процесуальної форми в юридичній процесуальній літературі так і не знайшло вираження у вигляді чіткої дефініції, вона

сприймалася як загальновідома категорія, що призвело до тривалої дискусії про необхідність, допустимість та межі диференціації.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є визначення співвідношення кримінальних процесуальних проваджень та відповідної диференціації кримінальних процесуальних норм.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «процес» має латинське походження і означає послідовну зміну станів або явищ, що відбуваються закономірним порядком; хід розвитку чогось, плин, перебіг [7, с. 619]; порядок здійснення діяльності слідчих, адміністративних і судових органів [10, с. 407]; сукупність послідовних дій для досягнення якого-небудь результату [1, с. 997]; хід будь-якого явища, послідовна зміна станів, стадій розвитку [8, с. 558]. У праві під процесом розуміють визначену законом процедуру застосування матеріальних правових норм [13, с. 689].

Можна констатувати, що «юридичний процес» знаходить своє відображення й підтримку в більш широкому трактуванні. На думку одних, процес – це фундаментальна юридична категорія, що володіє загальними властивостями незалежно від прикметника, яким супроводжується іменник «процес» [11, с. 45], на думку інших – це найдавніший регулятор, певна сукупність дій і подій, що призводить до певного результату, підсумку [9, с. 6]. Інакше кажучи, у ньому є динаміка, неодноразовість, результат, чітка фіксація і зовнішнє оформлення.

Втрати юридичної науки виражаються в тому, що процесуальні категорії не знайшли ще свого певного місця в системі юридичних знань [12, с. 4-8]. Так розуміння юридичного процесу як діяльності суду має суттєві недоліки, оскільки не відображає реальних змін, які відбуваються в праві. Вони не помічають природних тенденцій щодо розширення процедурної регламентації різних сторін державної діяльності [12, с. 13].

Наукова конструкція, яка розкриває структурно-технологічну характеристику правової форми діяльності є процесуальна форма. Це система передбачених процесуальним правом юридичних засобів, дій та операцій, за допомогою яких урегульовуються всі питання, що виникають у юридичному процесі.

Аналітичний огляд наукових джерел та аналіз прокурорсько-судової практики дозволяє зробити висновок щодо структури процесуальної форми, яка включає: процесуальне провадження, процесуальна стадія та процесуальний режим.

Кримінальна процесуальна форма містить гарантії реалізації прав і свобод учасників процесу, забезпечує здійснення демократичних принципів, створює умови, які сприяють всебічному і об'єктивному розгляду та вирішенню питань кримінального провадження по суті. Без належної діяльності посадових осіб органів прокуратури, досудового розслідування та суду в чітко встановленому процесуальному порядку не може бути реалізований принцип законності, здійснений захист порушених прав. Недотримання вимог кримінальної процесуальної форми є підставою для визнання того чи іншого процесуального рішення незаконним і як наслідок – його скасування.

Тому кримінальну процесуальну форму необхідно розвивати та вдосконалювати, щоб, по можливості, отримати відповідність її складності (достатньої кількості процесуальних механізмів, які могли б забезпечити достовірність результатів кримінальної процесуальної діяльності при дотриманні прав учасників процесу) та простоти, яка б дозволяла провести швидке й ефективно провадження, гарантувати доступ особі до процесуальних засобів захисту, реалізації своїх прав та законних інтересів [3, с. 131-133].

Крім того, процесуальна форма кримінального судочинства повинна відповідати

таким загальним вимогам, як: доцільність, законність, раціональність, простота, швидкість, моральні та наукові засади, охорона прав та свобод людини тощо. Специфіка процесуальної форми, перш за все, буде знаходити своє вираження відповідно до засад кримінального судочинства.

Вищесказане дозволяє сформулювати дефініцію кримінальної процесуальної форми як зовнішнє вираження кримінальної процесуальної діяльності у вигляді встановленого кримінальним процесуальним законом порядку здійснення й оформлення результатів цієї діяльності.

Наведена дефініція кримінальної процесуальної форми є фактично єдиною, загальною для всіх існуючих різновидів кримінальних процесуальних проваджень незалежно від того, чи здійснюються вони у звичайному, спрощеному або ускладненому (з додатковими для учасників кримінального судочинства процесуальними гарантіями) порядку.

Із прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України кримінальна процесуальна форма набула таких нових рис, які якісно та по-іншому характеризують процедуру кримінальної процесуальної діяльності. Якщо за КПК України 1960 року найважливішим елементом кримінальної процесуальної форми була стадійна побудова кримінального процесу, яка дозволяла вести процесуальну діяльність від порушення кримінальної справи і до судового розгляду кримінальної справи, іншими словами, провадження здійснювалося від стадії до стадії [4], то за новим законодавством кримінальне судочинство здійснюється у двох формах: досудове і судове провадження [5]. Можна констатувати, що поділ на досудову і судову стадії кримінального судочинства може бути розглянутий як позитивний фактор, оскільки такі зміни закладені в судово-правовій реформі, якою передбачено створення якісного нового кримінального судочинства охоронного типу, який повинен виступати гарантом захисту прав та свобод людини.

Виходячи із наведеного вище, ми вважаємо, що необхідність у диференціації кримінальної процесуальної форми, її корисність і доцільність, повинна знайти своє відображення не лише у наукових працях, а й постійно вдосконалюватися. Тим більше, що така необхідність визнана не тільки національним законодавцем, а й міжнародною спільнотою, що знайшло свій прояв у Рекомендації комітету міністрів Ради Європи № II (87) 18 від 17 вересня 1987 року щодо спрощення кримінального правосуддя [6, с. 116-122], де вказано, що тенденції розвитку кримінального процесуального законодавства України дають змогу визначити його вектор не в бік уніфікації, а навпаки – диференціації кримінальної процесуальної форми, збільшення випадків застосування процедур, які мають специфічні риси і суттєво відрізняються від загального порядку здійснення кримінального провадження.

На нашу думку, під диференціацією слід розуміти самостійні провадження, які характеризуються такими ознаками як: а) наявність певної матеріально-правової бази, існування певних проваджень, що мають деякі істотні особливості, об'єктивно полягають у відмінностях від загального порядку провадження; б) комплексність провадження, тобто наявність певних особливостей у діяльності правоохоронних органів на всіх (або хоча б на кількох) стадіях кримінального процесу; в) наявність істотних відмінностей в порядку діяльності щодо певної категорії проваджень, у порівнянні зі звичайним порядком здійснення судочинства.

Отже, існування спрощеного порядку кримінального судочинства, поряд зі звичайним, зовсім не є закликом до невиконання процесуальних норм. Ідеться не про

спрощення провадження порівняно з тим порядком, що встановлений у законі, а про встановлення в законі, поряд зі звичайним порядком судочинства, інших порядків, більш простих порівняно з ним. Отже, ні про яке порушення законності мова не йде [14, с. 245].

Не можна говорити і про те, що поява спрощеного порядку кримінального судочинства суперечить сутності (призначенню) кримінального процесу або його засадам. Призначення кримінального процесу полягає в тому, щоб установити істину в провадженні, забезпечити, щоб покарання застосовувалося тільки до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Відповідно, у провадженнях про тяжкі і, тим більше, особливо тяжкі кримінальні правопорушення проміжок часу від учинення кримінального правопорушення і до призначення покарання може бути значно більшим, ніж у провадженнях про кримінальні правопорушення середньої та невеликої тяжкості. З одного боку, вони не так швидко зникають із пам'яті, відсутність швидкої реакції на них не сприймається як безкарність. З іншого боку, у таких провадженнях необхідні великі гарантії для встановлення істини, що пов'язано з тим, що шкода, яка настає в разі неправильного застосування норм кримінального права, у даному випадку буде особливо значною.

Чим менше пройде часу з моменту вчинення кримінального правопорушення і до моменту початку реалізації кримінальної відповідальності, покарання, тим більш ефективно буде реалізовано мету покарання. Отже, момент призначення покарання повинен бути максимально наближений до моменту вчинення кримінального правопорушення [14, с. 245].

Тому ми можемо зробити висновок, що диференціація кримінального процесу, яка полягає в існуванні, з одного боку, проваджень, які здійснюються у більш короткий строк, а з іншого – проваджень, по яких існують додаткові гарантії з установлення істини, цілком відповідає призначенню кримінального процесу. І існування спрощених судових проваджень є можливим та не суперечить ніяким істотним засадам кримінального процесу.

Зазвичай, як критерій диференціації кримінального судочинства на самостійні кримінальні процесуальні провадження, використовується тільки один – складність процесуальної форми. Але слід урахувати, що наука кримінального процесу і тим більше практика застосування норм КПК України під впливом різних чинників, показує, що в кримінальному процесі з'являються дедалі нові провадження, які стосуються кримінального провадження та існують і ті, які до кримінального провадження не мають ніякого відношення (умовно-дострокове звільнення, судовий контроль тощо).

Отже, можна констатувати, що в науці кримінального процесу не існує чіткої концепції стосовно диференціації кримінальної процесуальної форми. Прихильники диференціації виходять із того, що при безсумнівній важливості однакового дотримання встановленого порядку судочинства в усіх кримінальних провадженнях цей порядок повинен відрізнятися своєю специфікою, виходячи з характеру кримінального правопорушення, особи обвинуваченого й інших обставин. Така диференціація забезпечує максимальну доцільність процесуальних процедур, а тому їх ефективність, що відповідає завданням швидкого і повного розкриття кримінальних правопорушень, викриття винуватих осіб тощо.

Це надає нам можливість диференціювати кримінальне судочинство за такими напрямками, як:

- 1) загальне провадження;
- 2) спрощене провадження. У свою чергу, спрощене провадження згідно із чинним

законодавством включає такі види: спрощене провадження щодо кримінальних проступків; спрощене провадження на підставі угод, що диференціюється на: по-перше, угоду про примирення між потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим та, по-друге, угоду між прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості;

3) диференційований порядок кримінального провадження з посиленими процесуальними гарантіями, а саме: провадження у справах приватного обвинувачення; провадження у справах неповнолітніх; провадження про застосування примусових заходів медичного характеру; кримінальне провадження в суді присяжних; провадження, які містять відомості щодо державної таємниці; провадження на території дипломатичних представництв.

Щодо наведених проваджень посилення процесуальних гарантій виявляється у: спеціальному процесуальному статусі окремих учасників провадження; особливій процедурі участі в кримінальному судочинстві окремих суб'єктів; обмеженні кола заходів забезпечення кримінального провадження.

Висновки. Таким чином, можемо зробити висновок, що результати роботи як науковців так і практичних працівників свідчать про об'єктивну необхідність у диференціації процесуальної форми кримінального судочинства, а запропонована нами диференціація кримінальних проваджень передбачає спрощені та особливі порядки здійснення кримінальних процесуальних дій не тільки на стадії досудового розслідування, а й як наслідок, де буде виникати необхідність судового розгляду у суді першої інстанції та спрощені процедури перегляду судових рішень апеляційної та касаційної інстанціями.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] : 170 000 слів / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К. : Ірпінь: ВТФ Перун, 2002. – 1428 с.
2. Галаган И.А. Процессуальные нормы и отношения в советском праве / И.А. Галаган; [под ред. И.А. Галагана]. – Воронеж : Издательство ВГУ, 1985. – 206 с.
3. Гиматзединов Д.Р. Понятие, социальная ценность и значение уголовно-процессуальной формы / Д.Р. Гиматзединов // Вестник Удмуртского университета. Экономика и право. – Вып. 1. – 2013. – С. 131-133.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар : у 2 т. / [О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.] ; за заг. ред. В.Я. Тація. – Х. : Право, 2012. – Т. 1. – 768 с.
5. Кримінально-процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Т. Маляренка, В.Г. Гончаренка. – К., 2008. – 896 с.
6. Москалькова Т. Н. Относительно упрощения уголовного правосудия: Рекомендация № 6 R (87) 18 Комитета министров Совета Европы от 17.09.87 г.
7. Новий словник іншомовних слів / [укл. і перед. О.М. Сліпушко]. – К. : Аконті, 2007. – 848 с.
8. Ожегов С.И. Словарь русского языка : 70 000 слов / С.И. Ожегов ; под ред. Н.Ю. Шведовой. – М. : рус. яз., 1989. – 1200 с.
9. Панова И.В. Юридический процесс / И.В. Панова. – Саратов : Святопись, 1998. – 253 с.
10. Словарь иностранных слов / [под. ред. Ф.Н. Петрова]. – 15-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1988. – 608 с.

11. Сорокин В.Д. Правовое регулирование: предмет, метод, процесс / В. Д. Сорокин // Правоведение. – 2000. – № 4. – С. 34–45.
12. Теория юридического процесса / [В.М. Горшенев, В.Г. Крупин, В.И. Мельников и др.]; под. общ. ред. В.М. Горшенева. – Х. : Вища школа, 1985. – 192 с.
13. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. Ю.С. Шемшученко та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998. – 2003. – Т. 5. – 689 с.
14. Якимович Ю.А. Структура советского уголовного процесса: система стадий и система производств. Основные и дополнительные производства / Ю.А. Якимович. – Томск : изд-во ТГУ, 1991. – 245 с.

Власова А. П. Соотношение уголовных процессуальных производств и дифференциации уголовных процессуальных форм

В статье рассматриваются некоторые аспекты соотношения понятий уголовно-процессуальных производств и дифференциации уголовно-процессуальных производств та предложена классификация упрощенных форм уголовного судопроизводства. Акцентируется внимание на том, что с принятием нового Уголовного процессуального кодекса Украины уголовное процессуальная форма приобрела такие новые черты, которые качественно и по-другому характеризуют процедуру уголовного процессуальной деятельности. Приводится авторское формулировки понятия дифференциации уголовной процессуальной формы. Автор приходит к выводу, что в науке уголовного процесса не существует четкой концепции по дифференциации уголовной процессуальной формы.

Ключевые слова: *уголовный процесс, юридический процесс, процессуальная форма, производство, дифференциация.*

Vlasova A. P. Ratio criminal procedural production and differentiation of criminal procedural forms

The article discusses some aspects of the relationship between the concepts of criminal procedure and differentiation of criminal procedure that is proposed classification of simplified forms of criminal proceedings. Attention is drawn to the fact that with the adoption of the new Criminal Procedure Code of Criminal Procedure Form acquired such new features which are qualitatively different and characterize the procedure of criminal procedural activities. Provides the author of the concept of differentiation of the criminal procedural form. The author concludes that in the science of criminal proceedings there is no clear concept for the differentiation of the criminal procedural form.

Key words: *criminal procedure, legal process, procedural form, the production, differentiation.*

